

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ПРИНОС КЪМ ИСТОРИЯТА НА ПЪРВАТА ДЪРЖАВНА МЕДИЦИНСКА БИБЛИОТЕКА В БЪЛГАРИЯ

ИЛКО ПЕНЕЛОВ

На доц. д-р Нина Шуманова

*Ilko Penelov. A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE FIRST STATE
MEDICAL LIBRARY IN BULGARIA.*

Статията е опит за реконструиране на обстоятелствата, довели до откриването на първата държавна медицинска библиотека в София в началото на XX в. Въз основа на сведения от протоколите на Върховния медицински съвет и някои съвременни публикации са подредени фактите, отнасящи се до началните години от нейното съществуване. Предназначението ѝ е да обслужва всички лекари в България. Основният ѝ фонд е формиран от дарения и от наличностите в болничните библиотеки в страната, но се предвиждат и средства за закупуване на литература. Освен книги и специализирани продължаващи издания още от самото начало се комплектуват и дисертации. Съвсем разбираемо преобладаващата част от материалите са на чужди езици, от които доминиращ е френският.

Ключови думи: медицинска библиотека в София; Марин Русев Русев 1864–1935

The article is an attempt for reconstruction of the circumstances that drove to the foundation of the first state medical library in Sofia at the beginning of twentieth century. On the basis of records of the Supreme Medical Council and some publications of that time, the facts relative to the opening years of its existence were set in order. The Library's main purpose was to serve all physicians in Bulgaria. Its founding stock was formed by gifts and items taken from the hospital libraries in the country, but funds for

purchasing specialized literature were stipulated as well. Besides books and serials from the very beginning the Library acquired dissertations. Quite comprehensibly prevailing part of the library holdings were in foreign languages, of which dominant was French.

Keywords: Medical library in Sofia; Marin Russev Russev 1864–1935

Текстовете в областта на медицината съпровождат заниманията с нея много преди тя да се превърне в призната професия и от днешна гледна точка възстановяването на историята на четенето сред медиците може да се окаже есенциално важна реконструкция в опита ни да разберем устоите, а и заблудите, на съвременната ни обща и индивидуална здравна култура. Несъмнено растежът на сбирките от книги по медицина е явление, съпътстващо постоянно нарастващия обхват на тази все по-усложняваща се система от дисциплини, от времената на най-ранните урбанизирани общества¹. Тяхното значение започва да става все по-осезаемо с оформянето на първите арабски и европейски медицински училища и на първите факултети в Салерно, Болоня, Монпелие и др. на изхода от средните векове². Формирането на първите медицински дружества в епохата на Ренесанса превръщат създадените към тях специализирани научни библиотеки в едни от най-ранно появилите се от този вид.

През деветнадесети и началото на двадесети век общественото здравеопазване постепенно става един от ангажиментите на правителствата и това превръща медицината в стратегически важна област за изследвания. Новите технологии, които индустриалната епоха прави достъпни, както и смелите решения на хора с експериментаторски дух, окончателно разделят „професионалистите“ от „шарлатаните“, които зазвучават все по-интензивно в два паралелно съществуващи дискурса – понякога допълващи се, но много по-често воюващи един с друг. Основен ефект от растящата изследователска динамика и надпреварата между академичните центрове от двете страни на Атлантическия океан, е галопиращата публикационна активност, която от своя страна налага лекарската специализация и предизвиква нуждата от системно информационно осигуряване в медицината – библиографско и пълнотекстово.

---

¹ Кратък преглед вж у **Birchette**, Kathleen. The History of Medical Libraries from 2000 B.C. to 1900 A.D. In: *Bulletin of the Medical Library Association*, July 1973, Vol. 61, № 3, pp. 302–308.

² За тях вж. **Harris**, Michael. *History of libraries in the western world*. Metuchen, NJ: Scarecrow Press, 1984, pp. 98–99. Авторът специално отбелязва, че формирането на университетските библиотеки и дори тези на отделните „нации“ понякога закъснява значително спрямо момента на признаване на привилегиите на съответния университет.

На този фон – през последната четвърт на деветнадесетото столетие – се ражда нуждата от устрояване в санитарно отношение (гражданско и военно) на териториите отвоювани от руската армия през 1877 и началото на 1878 г. Като основополагащ документ в тази посока днес се приемат изработените от д-р Димитър Моллов *Временни правила*³. Всъщност датата на командироването му от Видин в София (15 август 1878 г.), в т.нар. Вътрешен отдел на Съвета към руския императорски комисар, се счита от някои историци на медицината за начало на българската администрация в този сектор, а утвърждаването на самите правила – на 1 февруари 1879 г. – за официален старт на политиките в областта на модерното българско здравеопазване⁴. Задачите, които трябва да се решават в ускорено темпо са многобройни, а препятствията – сложни за преодоляване, доколкото в старите санджаци здравните грижи са останали докрай нерегламентирана дейност, неподлежаща на контрол⁵. Болничната и аптечната инфраструктура са несвоевременни и неадекватни на очакванията и на научните постижения⁶.

Първите усилия на властите, в лицето на няколко последователни състава на Медицинския съвет⁷ при Министерството на вътрешните работи, са насочени към изясняване генералните линии, по които ще се организира здравното осигуряване на населението. Налага се впечатлението, че в дейността на този орган определящо значение имат личните възгледи на неговите председатели – докторите Димитър Моллов, Иван Грим, Панайот Жечев, Георги Золотович и т.н. – като приемственост

---

³ Временни правила за устройството на Медицинското управление в България. София: тип. Янко С. Ковачев, 1879, 65 с.

⁴ Такова становище се оформя от организаторите на първите юбилеи на медицинската част в страната. – вж. напр. Русев, Марин, Золотович, Георги. Исторически преглед на медицинската част в България 15 Август 1878 – 15 Август 1898. В: *Медицински сборник*. София, 1898, Год. IV, № 8, с. 452.

⁵ Точните думи на военния лекар Ю. Кехер до А. Дондуков-Корсаков са: ... *Турецкое законодателство не опредѣлило ни правъ, ни обязанностей тѣхъ лицъ, которые занимаютъ леченіемъ публики и отпускомъ лѣкарствъ, не требвало отъ нихъ соотвѣтственнаго образованія, по большаю частью дало общественное здравіе безжалостно въ руки необразованнымъ эмпирикамъ. Не только необразованные и полуобразованные врачи занимаютъ практикою, но любые торговцы, ремесленники, старыя бабы и пр. Равнымъ образомъ всякій кто хочетъ занимается продажею ядовъ или любыхъ другихъ медикаментовъ...* – Кехер, Ю. *Памятная записка о положеніи санитарной части в Болгаріи*. Сан Стефано, 1878.

⁶ В съзнанието на преобладаващата част от заболелите българи през по-голямата част от XIX в. е трудно да се диференцират компетенциите на хекими, хекимбашии, ахтари, джерахи, билири и всички останали, които приготвят и продават лечебни субстанции.

⁷ Названието му се среща и като Върховен медицински съвет. В бюджета по медицинската част на Княжеството, още през 80-те години, се предвиждат суми „за библиотеката при Медицинския съвет“ – вж. напр. *Медицинска сбирка*, 1884, Год. II, кн. I, с. 64.

между тях се забелязва трудно⁸. Наред с разрешаването на основни административни въпроси, в правомощията и задълженията на Медицинския съвет се включва надзорът над аптеките, вносът на препарати и медикаменти от чужбина, както и работата на частнопрактикуващите лекари. Важна негова функция е популяризирането на медицински и особено на хигиенни знания сред населението чрез издаването на различни печатни материали.

Основният инфраструктурен проблем пред първите правителства е изграждането на болнични здания и помещения, конструирани съобразно изискванията на модерната терапевтична практика и позволяващи разгръщането на необходимите лечебни процедури. Ръководството на тяхната дейност е възложена на специален Болничен съвет. Определените като първостепенни болници, в големите градове, образуват гръбнака на системата за лечение, като поемат да изпълняват своите задължения на териториален принцип. Наред с тях функционират второстепенни обществени болници, създадени в по-малките градове, а също и частни санитарни заведения, като болница „Параскева Николау“ във Варна (осн. 1869 г.), Католическата болница в Пловдив (осн. 1883 г.), Клементинската болница в София (осн. 1891 г.) и др. Съществени проблеми на доболничната и лечебната дейност се решават с организирането на няколко специализирани звена като Химическата лаборатория при Гражданската санитарна дирекция (осн. 1880 г.), Бактериологичният институт в София (1894), Софийският Оспен институт⁹ (1894–1899), Противочумният институт (1901) и др. До началото на XX в. медицинската система в българското княжество придобива своя първоначален завършен вид.

Изграденото до края на XIX в. е впечатляващо. България се нарежда сред страните внедрили резултатите от най-новите постижения в науката. Доставя се апаратура, подпомагаща диагностиката и лечението на различни заболявания, включително и тежки. В страната се постигат отлични резултати по предотвратяване на традиционни за балканския регион епидемии. Независимо, че не винаги получава заслужена обществена оценка, което в не малка степен е резултат от постоянните конфликти и нападки между отделни лекари, в това число отправяни и чрез пресата¹⁰, успехите на българските медици са съществени и авторитетът на по-изявените от тях е неоспорим.

---

⁸ Вж. **Попов**, Мирослав. Националната здравна служба в Третата българска държава. В: *История на българската медицина*. Т. 1 / Състав. Минчо Георгиев и др. София: Летера, 2009, с. 82.

⁹ За осигуряване ваксинацията на населението.

¹⁰ Кулминацията на тези колизии е разделянето на лекарите в столицата в две организации през 1900 г. – Софийското медицинско дружество, с председател д-р Георги Золотович (1855–1927) и Българското лекарско дружество, ръководено от

В количествено отношение професионалното съсловие нараства устойчиво и със солидни темпове. От 71 практикуващи лекари през 1878 г., броят им в края на 1903 г. достига 560, което означава осемкратно увеличение за четвърт столетие¹¹. В хода на този процес, по естествен път се стига до създаването на първите професионални организации по места. Учредяването на медицински дружества в София, Пловдив, Варна, Русе, Враца и на други места е част от процеса по артикулиране на общите за гилдията проблемни области и предпоставка за конституирането на единен български лекарски съюз.

Независимо от всички положителни тенденции, идеята за създаване на пълноценна медицинска библиотека в страната се формира бавно. Излизащата на български език продукцията по своя обем и качество не подтиква към дълготрайното ѝ съхраняване. Повечето от лекарите в Княжеството са чужди възпитаници и поддържат своята квалификация като получават текстове на съответните езици. В първите следсвобожденски години въобще личните докторски библиотеки са основното и най-адекватно на състоянието на страната средство за достъп до новостите в професията. Не е маловажно и участието на българските представители в зачестяващите международни форуми по специфични глобални проблеми на медицината.

Важен катализатор за узряването на идеята за споделена медицинска библиотека в България е появата на първото специализирано и професионално редактирано списание през 1883 г.¹² Независимо, че за медицинската периодика до края на XIX в.¹³ са характерни краткотрайност на заглавията и понякога неяснота при подбора на поместваните материали, нейното съществуване стимулира, както нито един друг вид издания, ритмичното нарастване на броя публикации в тази област.

Книжките от първите списания, както и официалните издания на ресорните държавни административни органи, са основни постъпления в *болничните библиотеки*, формирането на които се отнася към последното десетилетие на XIX в. Повечето от тях остават слабо развити.

д-р Димитър Моллов (1845–1914). За чест и на двамата, трябва да се отбележи, че те изиграват важна роля за сравнително бързото помиряване на двете фракции.

¹¹ Двадесет и пет годишнината от устройството на медицинската част и медицинската книжнина в България. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. XII, с. 662.

¹² *Медицинска сбирка*. София: печ. Янко С. Ковачев, 1883–1884. – вж. **Иванчев**, Димитър. *Български периодичен печат 1844 – 1944*. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1962, № 3682.

¹³ За нея вж: **Ораховац**, Петър. Преглед върху досегашните медицински списания в България в свръзка с програмата на списанието „Медицински Напредък“. В: *Медицински напредък*, 1900, Год. I, № 1, с. 5–30. Авторът дори констатира, че между 1889 и 1894 г. в България не е излизало нито едно медицинско списание – вж. с. 12.

Те са разполагани в канцеларии, наред с друг инвентар и ползването им е стояло в зависимост от различни битови условия¹⁴. Постъпленията в тях стават основно чрез бюджетите на болниците, но в отделни случаи и като подаръци¹⁵.

През деветдесетте години се поставя въпросът за създаване и на *пациентски библиотеки*. Тяхната роля се разглежда като разпространители на полезни знания, които могат да се усвояват през лечебния период, когато свободното време на хоспитализираните позволява поинтензивно четене. Първите подобни библиотеки са организирани при първостепенните болници във Варна и Плевен. Несъмнено подобни на тях съществуват и на други места в страната¹⁶. Поддържането им е насърчавано и от централната власт¹⁷, но реалната им дейност не е добре документирана и е трудно да бъде оценена днес.

Решителната крачка за създаване на централна медицинска библиотека е направена във връзка с отбелязването на двадесет и пет годишнината на медицинската администрация в България. Първоначално, на

---

¹⁴ Едно по-късно описание дава представа за сравнително маргиналният характер на такива библиотеки: „Помещава се в построяното през 1897 г. болнично здание и заето от т. нар. Вътрешно отделение на болницата. Помещението е на първия етаж и в него се съхраняват текущите дела на отделението, инструментите и библиотеката. Канцеларията служи за гардеробна и място за почивка на лекарите. На втория етаж също има канцелария, в която са поместени една теглилка за болни, библиотека със справочни книги за лекарите и I долап съдържащ някои реагенти и други болнични уреди.“ – вж. Годишен отчет на вътрешното отделение при Александровската болница за 1908 год. В: *Годишник на Александровската болница в София за 1908 год.* София: Придворна печ., 1909, с. 6.

¹⁵ Напр. вж. Окръжно № 1055 от 25 февруари 1905 год.: *До г.г. Управителите-Лекари на Първостепенните болници и Майчин дом и Началниците на Противочумния и Бактериологически Институты. Дирекция за опазване общественото здраве, заедно с настоящето изпраца за библиотеките на горните учреждения по един екземпляр от книгата „Двадцатипетилетние иллузи Княжества Болгарии 1879 – 1904 г.“. Директор: Д-р Русев, Секретар: Д-р Д. Семерджиев.* В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. II–III, с. 111.

¹⁶ Податки за такива библиотеки в София, Пловдив, Търново, Сливен, Видин, Ловеч, Русе, Шумен, Севлиево, Горна Оряховица, Свищов, Лом и Стара Загора се съдържат в една кратка анонимна статия, която най-вероятно принадлежи на д-р Марин Русев. – вж. *Болнични библиотеки*. В: *Медицински сборник*, 1898, Год. IV, № 2, с. 119–122.

¹⁷ Напр. Окръжно № 1742 от 17 февруари 1909 г., което се отнася не само до болниците, но и за Държавния санаториум в Троян, бактериологическия, химическия и хигиенния институти и др. гласи следното: „За да може да се набави приятно и полезно четиво за лежащите болни в държавните болници, както и за нисшия персонал при всички санитарни учреждения в страната..., Дирекцията Ви препоръчва... да абонирате канцеларията Ви за български популярни медицински списания“. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1909, Год. VII, кн. III–IV, с. 167–168. Тук несъмнено трябва да се разчита и желанието да бъдат подкрепени редакторите и издателите на такива списания.

30 май 1903 г., е фиксирана датата 15 август за отбелязване на юбилея, но поради тревожните новини от Илинденско-Преображенското въстание тя е отложена за неопределено време. Реализирането на подготовената официална програма става възможно едва на 20 и 21 ноември 1904 г. Участие в нея взимат почти всички известни представители на съсловието, общественици, политици и дори лично князът¹⁸.

Междувременно на провेलия се в Пловдив Трети лекарски събор д-р Марин Русев изнася реферат за историята на българските медицински публикации и обявява намерението си да подари на Дирекцията за опазване общественото здраве цялата литература, която е събрал по темата и която той определя като „пълна“. Неговите мотиви са резюмирани своевременно в протоколите на Събора:

„Д-р Русев съобщил, че се е занимавал с изучаване историята на българската медицинска литература. Това изучаване е било съпряжено с много мъчности, защото липсват каквито и да са ръководства, от които човек би могъл да се ползува в дадения случай. Писаното по българската медицина е разхвърляно тъй, че никогаж не е било възможно да се съберат двата края на едно. Има писани статии, брошури, съчинения и книги. Има писано в периодическия печат, в политическите вестници, но нищо не е в ред, нищо не е систематизирано и човек не би знаел от где да захване. Трябвало е дълга работа, трябвало е да се прелистят страниците на всички списания, вестници, брошури и каталози в българската народна библиотека за да може да [се] събере всичко, което до сега е излезло на бял свят и представлява някакъв интерес за българската медицина...“

...Най-сетне Д-р Русев съобщава, че се е помъчил да събере това, което е можал, от българската книжнина: статии, брошури, списания, книги, тези и пр. подвързал е всичко в повече от 150 тома и е натъкмил на свои частни средства една библиотека, която скоро ще тури на разположение и грижите на Дирекцията за опазване общественото здраве и Върховний Медицински Съвет. От тая библиотека ще може да се ползува всеки български лекар, който пожелае да види, имали и какво е писано преди него по въпросът, с който желае да се занимава...“¹⁹

Намерението на Марин Русев, по това време оглавяващ Дирекцията за опазване на общественото здраве и по право член и на Съвета, е

---

¹⁸ По-подробно вж. Двадесет и пет годишнината от устройството на медицинската част и медицинската книжнина в България. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. XII, с. 661–668.

¹⁹ Протоколи на III лекарски събор. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. IV–V, с. 252–253.

създаването на национална медицинска библиотека – както по обхват на набавяната българска литература, така и по територия, която библиотеката ще обслужва в бъдеще. Той е един от най-енергичните представители на лекарското съсловие и е основен инициатор на предстоящия юбилей²⁰. В началото на август 1904 г. на заседание на Върховния медицински съвет, по втора точка от дневния ред, му е дадена думата. Изказването му е толкова нетипично на фона на злободневните въпроси и проблеми, които Съветът обичайно обсъжда и решава и се издига толкова много над своето време, че заслужава да бъде цитирано така, както е записано на момента:

„...Д-р Русев след няколко встъпителни думи за началото и историята на българската медицинска книжнина каза: Българската медицинска книжнина по численост, а може би и по качество е една от най-скромните. Нъ каквато и да е, тя е наша, тя е свързана с нашето културно развитие и ние сме длъжни да знаем нейната история и да я имаме събрана наедно.

Когато поискате да знаете как се е развивала българската медицинска литература, когато пожелаете да се запознаете с нейното съдържание, когато имате нужда да направите справка кога, где и какво има писано по известен предмет или клон, пред Вас се изпречва една непроницаема стена, един непроходим балкан, който закрива всичко в и зад своите недра.

Българската медицинска книжнина до сега е била terra incognita. Нейното изучаване е била трудна за разрешение задача. Трябвало е да се прехвърлят всички периодически списания, всички вестници, за да се отделят зърно по зърно всяка книга, всяка брошура, всяко списание, всеки вестник, всяка статия, които са имали що годе медицинско съдържание. Тая трудна задача е вече разрешена и ние имаме до толкоз, до колкото е било възможно събрано наедно и наредено по хронологически ред – всичко каквото има писано по медицината у нас. Всеки Български лекар, всеки Българин, който е вдигнал ръката си и е взел перото да напише два реда по медицинската наука е отбелязан в историята на Българската медицинска книжнина. Съставен е един спи-

---

²⁰ За живота и основните приноси на д-р Марин Русев (1864–1935) вж. напр.: д-р Марин Русев. В: *Летописи на Българския Лекарски съюз*, 1935, Год. 28, № 1–2, с. 1–3; Русев, Марин Русев. В: *Енциклопедия „България“*. Т. 5. София: Изд. БАН, 1986, с. 843–844; **Куртев**, Вълчо, **Ганева**, Веселина, **Серафимов**, Павел. *Дейци на българската медицина и здравеопазване* / Под ред. на Атанас Малеев. София: Медицина и физкултура, 1986, с. 326–327; **Запрянов**, Никола, **Найденев**, Грамен. *Медицински биографичен справочник*. 2 доп. изд. София: Медицина и физкултура, 1988, с. 164. Оценка за него вж. и В: *История на медицината в България* / под ред. на В. Павлова. София: Медицина и физкултура, 1980, с. 136.

сък – „показател на Българската медицинска литература, по азбучен ред на имената на авторите” и под името на всякого са означени литературните трудове, с названието, с величината, с мястото и с годината на изданието.

Нещо повече, всичката медицинска книжнина е разделена на отдели, по съдържание, във втори един списък „показател на Българската медицинска литература, нареден по съдържание”. Тия два „указатели” позволяват да се прави много лесно и много скоро справка за каквото и да е съчинение по Българската медицина. Търсите ли някой автор, разгръщате първия указател и като гледате по азбучен ред, ще намерите веднага автора, наедно с означение на всичките негови литературни трудове. Търсите ли някоя статия, някоя брошура, някое съчинение, някое списание, разгръщате втория отдел на показателя и в съответствующия по съдържанието на статията отдел, Вие ще намерите не само статията, книгата и пр., която търсите, нъ ще намерите и всичките други литературни трудове по същия въпрос.

...Най-важни са последните части на показателите. Нъ, при всичко това, тия показатели съставляват едно отвлечено представление за Българската медицинска книжнина – те са един прост списък, един инвентар. Те ни показват какво имаме, но това имущество е разхвърлено, разпиляно, почти загубено. Нийде няма събрани в едно, ни всички книги, ни всички списания, съставляващи Българската медицинска литература. Самите автори не притежават вече своите съчинения. Самите редактори и издатели нямат своите списания, своите книги.

За да се даде едно въплочение на Българската медицинска книжнина, за да се събере по възможност всичко, което съставлява Българската медицинска литература, аз си турих за задача да стъкмя една библиотека под название: „Българска медицинска книжнина”.

За да може тая библиотека да бъде по-пълна, аз се обърнах към всички господа колеги с една официална покана, молих ги да ми изпратят по един екземпляр от техните съчинения, или яват цената за да им се изпрати веднага. Към тая си молба прибавих, че ако в случай нямат на разположение своите произведения, да ми явят где могат да се достават. Принуден съм да констатирам пред Вас, с голяма скръб, че на тоя ми позив се отзоваха много малко колеги. На близо 500 разпратени покани отговориха само 82 души, които ми изпратиха всичко на всичко 92 екземпляра, от които 47 тези и 45 книги. Останалата част от събраната ми библиотека, аз бях принуден да търся из таваните и кюшетата на разните книжарници и библиотеки. При всичко това, можях да събера 331 екземпляра, от които 203 тези, а останалите са разни книги и почти всички периодически списания. Призна-

вам, че при такива неблагоприятни условия не можях да събера много нещо, но повече от това не бе възможно да се направи.

Някои от колегите изпратиха своите съчинения даром, с изрично заявление, че не желаят да им се плаща – изказвам им тук моята благодарност. В замяна на това, което трябваше да се заплати за подарените съчинения, аз изписах и доставих за библиотеката един от най-богатите и най-добрите француски медицински речници: *Dictionnaire encyclopedique des sciences médicales* от A. Dechambre и L. Lereboullier в 100 волюма.

Доволен съм, че успях да събера и стъкмя тая малка библиотека, която ще образува един краеъгълен камък, на пълната библиотека на Българската медицинска книжнина. Това е една ядка, около която ще се събират и групират полека-лека всичките умствени произведения на бившите, сегашните и бъдащите наши лекари – труженици на Българското медицинско поле.

Щастлив съм, че мога да туря на разположение и да подаря скромния си труд на Върховния Медицински Съвет и Дирекцията за опазване общественото здраве, и моля да бъде приет и да служи както за справка на г-да членовете на Съвета и на желаещите да работят по медицинската част, тъй и за основа на една пълна библиотека за Българската медицинска книжнина.

Горното съобщение на г. Д-р Руссева, биде посрещнато с голямо задоволство от всички г-да членове на Съвета.

Председателствующия г-н Д-р Моллов благодари на Д-р Руссева от името на Съвета, за положения труд по събирането Българската медицинска книжнина и за материалните средства по нейното уреждане.

Всички г-да членове се изказаха похвално и удобрително за делото на Д-р Руссева. И Съвета, след като разгледа книгите и библиотеката, в която те бяха наредени, взе следующето решение:

1-во. Да се протоколира, че Върховния Медицински Съвет приема с благодарност събраната и подарена от Д-р Руссева Българска медицинска книжнина, и 2-ро библиотеката, съдържаща тая книжнина, да се постави и пази за винаги в заседателната стая на Върховния Медицински Съвет.²¹

Макар че последното волеизявление няма да бъде осигурено, то показва моментната емоция на създателите на тази библиотека. Тя на-

---

²¹ Извлечения от дневниците на Върховния Медицински Съвет. Дневник № 62 от 5 Август 1904 г. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1904, Год. II, кн. X, с. 29–32.

мира израз и в отпечатването на нейния каталог²². Още до края на същата година мемориалният ѝ характер ще бъде преосмислен и ще се стигне до конституирането на една по-различна по технологичните си характеристики библиотека. Важното в случая е да се отбележи размахът, с който д-р Русев подхожда при отбелязването на тази знакова за българската медицина годишнина. Паралелно с написването на новата история на българската медицинска книжнина и организирането на колкото е възможно по-пълна сбирка от материали в една специализирана библиотека, се преследва и друга, още по-амбициозна цел, чийто дългосрочен ефект не зависи от неизбежните политически и административни турбуленции, през които минава България, респективно медицинската система, през целия XX в. Това е съставянето на първата ретроспективна национална медицинска библиография на самостоятелните и несамостоятелните публикации, независимо от научната им стойност – и при това в две поредици: формална азбучна и систематична, произтичаща от професионалния анализ на съдържанието. Д-р Русев възлага тази задача на д-р Христо Докторов и той оправдава в пълна степен оказаното му доверие. Отзивите за библиографията са твърде ласкави още след появата ѝ през 1904 г. и остават такива сравнително дълго време²³.

До есента на същата година продължава съзнателното концентриране вниманието на широк кръг от хора върху предстоящите тържества, като се организират сателитни събития, които предхождат тържественото събрание в края на ноември. За някои от тях загатва един сравнително пространен репортаж, отразил обстоятелствата, при които става откриването на Медицинската библиотека в София:

„На 26 миналий октомврий, в присъствието на столичните лекари и командированите лекари в тримесечните теоритически и практически курсове при Александровската болница и Майчин Дом стана откриването на Медицинската библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве.

Нуждата от една медицинска библиотека в София, се е отдавна чувствувала, защото съществуващите специални съчинения в Народ-

---

²² Стисък на книгите в библиотеката при Върховний медицински съвет. Българска медицинска книжнина 1854–1904. София: Придворна печ., 1905. 20 с. – тук са посочени докторски дисертации, защитени от българи в чужбина и близо сто други заглавия.

²³ Вж. напр.: **Теодоров-Балан**, Александър. Книгописният труд у българите. В: *Годишник на Софийския университет*, 1906, Т. 2, с. 201–203; **Тренков**, Христо. *Специална библиография: Теория, организация, методика*. София: Наука и изкуство, 1958, с. 176; **Велинова**, Лиляна. Развитие на българската научна библиография в областта на природните и приложните науки. В: *Известия на Централната библиотека при Българската академия на науките*, 1964, Кн. 2, с. 6–7.

ната библиотека са съвършено оскъдни, за да не кажем никакви. Новооткритата медицинска библиотека дава възможност на българските лекари да се занимават по-обширно със своята специалност и да следят от близо растящия прогрес на общата медицинска наука.

...Това нововъведение в нашето санитарно дело, съставлява един истински прогрес на медицинската част в България, който заслужава да бъде отбелязан.

Числото на лекарите в София се чувствително увеличава. Обществени и частни санитарни заведения в столицата се развиват и умножават, като отделят разните клонове на общата медицинска наука, с които почват да се занимават специалисти лекари. София, както всеки столичен град, гдето централизацията се постъпено проявява, става една истинска медицинска среда, в която се стичат болни из всички краища на България, за да търсят облекчение на своите болки и страдания. Като се вземе, следователно, във внимание, че днес в София живеят повече от 100 души лекари, число което се равнява на 1/5 част от целия брой на лекарите в България, като се прибави при това и постоянно приходящите лекари из провинцията, които идат, било в отпуски, било по работа, като се прибавят, най-после и 15-тях командировани лекари в тримесечните...курсове..., още по-релиефно се вижда нуждата от една специална медицинска библиотека в София, гдето лекарите ще могат да намерят необходими справки и помагала за своите занятия, както и средства за по-целесъобразно разпространяване своите знания между народа.

... Било е време, каза в своята реч при откриването Медицинската библиотека, г-н Д-р Русев, Директор за Опазване общественото здраве, когато лекарите – учени и практики, мисляха и чистосърдечно изповядваха, че популяризирането на медицинските знания е нещо безцелно и даже вредно за населението и грижливо са окривали от обществото своите научни изследвания. Тия времена, обаче, се изминаха и днес лекарите се стараят да разпространят, колкото е възможно повече практически медицински познания между народа...

... Медицинската библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве дава възможност на българските лекари не само да се усъвършенствуват, но и да разпространяват своите специални познания, било писмено, било устно. Тука те ще намерят необходимия им материал по народната медицина, сведения и упътвания по разните въпроси за задачата която им се налага...

... Средствата с които Медицинската библиотека в София разполага са за сега много скромни. Тя брои около 600 тома по разните отрасли на медицинската наука, събрани из библиотеките на нашите

*първостепенни болници. За идущата година, обаче, в бюджета на Дирекцията за опазване общественото здраве се предвиждат известни суми, които са предназначени за книги и средства за да могат да се удовлетворят първите нужди на новооткритата медицинска библиотека в София.*²⁴

Независимо, че представата на автора на горните редове не се покрива напълно с намеренията на създателите на медицинската библиотека, написаното потвърждава големите очаквания към нея – особено като разпространител на популярна медицинска информация, във време, в което броят на лекарите продължава да бъде крайно недостатъчен. Последвалото развитие показва, че подобна функция библиотеката не успява да изпълнява.

На 1 ноември 1904 г. започва реалното обслужване на читателите. Това е де факто рождената дата на библиотеката. Към края на същия месец тя получава утвърждение на първия си правилник за дейността²⁵. Макар и кратък, в него са заложили основните принципи, от които да се ръководят работещите в и с нея. Тя е държавна и с национален обхват – *за всичките лекари в България*. Призвана е не само да събира всички български печатни и литографски издания по медицина, но и да ги *пази*²⁶. Другите ѝ основни цели са свързани с комплектуването на чужда литература и с развитието на справочна дейност.

Комплектуването на библиотеката е ориентирано към два основни способа – покупка и дарение. При покупката на литература се разчита на референтна система, като оценката на съдържанието трябва да се дава от служебни лица със съдействието на специалисти (или *видните представители на българската медицина* – както е записано). В читалнята е поставен „регистър”, в който лекарите могат да вписват своите желани за закупуването на нова медицинска литература²⁷.

Началното комплектуване е постигнато предимно чрез дарения. Наред с името на д-р Марин Русев сред първите дарители на библиотеката се нареждат и тези на други негови изтъкнати колеги. През 1905 г. това са д-р Х. Стамболски, който дарява двадесет и пет годишни тече-

---

²⁴ Медицинска библиотека в София. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. X–XI, с. 601–604.

²⁵ *Правилник за медицинската библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве*. София: Държ. печ., 1904, 8 с. Правилникът е утвърден и е публикуван в ДВ, бр. 266 от 3 декември 1904 г.

²⁶ Подобно задължение прави библиотеката по-скоро специализирана, а не специална.

²⁷ Отчет на Медицинската Библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве (за време от 1 януари 1906 год. до 31 декември 1906 год.). – В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. IV–V, с. 147.

ния от шест френски медицински списания²⁸, д-р С. М. Тодоров²⁹, д-р Х. Генчев³⁰, д-р Д. Витанов³¹, госпожа Стилияна Д-р Христова³² и др. Практиката продължава и през следващите години, като постъпват отделни екземпляри или цели лични сбирки. Така са придобити ценни трудове на български език³³, но със значително по-голяма стойност са донесените от чужбина. През 1907 г. личният лекар на княз Фердинанд, д-р Х. Грецер, подарява две заглавия по хирургия – *Lehrbuch der Allgemeinen Chirurgie* и *Lehrbuch der speciellen Chirurgie*³⁴. Малко след това е получено и дарението на д-р Чачос³⁵.

Както се вижда от цитирания по-горе репортаж, за покупка на книги от края на 1904 г. са заложени „известни суми“. Колкото и ограничени да са те, още през 1906 г. в библиотеката става възможно получаването на петдесет заглавия продължаващи издания: 26 на френски език (включително българското „*La Bulgarie Médicale*“), 15 на български, 4 на руски, 3 на немски и по едно на румънски и гръцки³⁶. Общият годишен прираст на фонда през първите години е сравнително скро-

---

²⁸ *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. I, задна кор.

²⁹ Пак там – дарява две френски книги.

³⁰ Дарява 21 докторски тези. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. VII, задна кор.

³¹ Изказва му се благодарност „за подарените от него на библиотеката 124 екземпляра разни медицински книги и списания“. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. IX, задна кор.

³² Нейното дарение се състои от 98 тома от 81 заглавия медицински трудове, 22 тома от 5 медицински списания и 2 стенни карти на окото. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. XII, задна кор.

³³ Такъв е например посветеният на хигиената на окото труд от известния български офталмолог д-р Константин Пашев, по това време първостепенен ординатор на очното отделение при Александровска болница. – вж. Из Дневник № 58/27. 5. 1905 г. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. V–VI, с. 247–248.

³⁴ *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. I, задна кор. След години д-р Хуго Грецер ще продължи да прави дарения за българската медицинска общност, като изпраща от Берлин първоначално 300 т., а след кончината си завещава още „шест каси с медицински книги“, които постъпват в същата библиотека, която вече е прехвърлена в Софийския университет. – вж. Петкова, Лиляна, Шопова, Славка. *История на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ 1888 – 1944*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 293.

³⁵ То се състои от 119 т. медицински и литературни съчинения и 28 т. медицински списания. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. VI–VII, задна кор.

³⁶ Отчет на Медицинската Библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве. (за време от 1 януари 1906 год. до 31 декември 1906 год.). В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. IV–V, с. 148–149.

мен. Броят на томове от споменатите 600³⁷ при откриването на библиотеката, достигат до малко над 700 в края на 1905, а до края на следващата 1906 – те са 850. Респективно броят заглавия от 518 през 1905 достигат 649 през 1906 г. Върху крайните стойности е възможно да оказва влияние предвиденото в правилника за придобитите дублети, непълни заглавия и „*всички други излишни за библиотеката книги*“ – те могат да бъдат продавани, според съществуващите разпоредби и с получените средства да се закупуват нови издания.

Обработката на придобитите материали включва индивидуална регистрация. За целта библиотеката въвежда входящ дневник за постъпилите книги, списания и вестници и инвентарна книга за целия „*книжен имот*“. Освен това основните библиографски данни се разкриват в два каталога – азбучен и „*специален методически*“³⁸, като първият от тях е фишов. Библиотечната документация се допълва от „*Книга за записване дадените за домашно четене книги и за получения залог*“, „*Книга за разписване на посетителите*“ и „*Книга за препоръчване книги и списания за Библиотеката*“. Всичко това говори за добросъвестност от страна на хора, които, макар и да не познават добре съвременните им постижения в библиотечната практика, са решени да регистрират коректно различните страни от дейността на медицинската библиотека.

За потребителите – освен лекарите до нея свободен достъп имат и студентите по медицина³⁹ – е уредена читалня. На практика лицата, които я ползват са с много по-разнообразни професии и интереси – сред тях има фелдшери, аптекари, журналисти, чиновници и др. Списанията, справочниците и атласите се ползват само на място. За домашно четене се заемат единствено книги (до два тома едновременно), като максималният срок за връщането им е 15 дни. Достъпът до библиотеката е осигурен в продължение на 11 часа дневно (от 8 до 12 и от 14 до 21 ч.), с изключение на празничните дни. Нейното първоначално помещение се оказва недостатъчно и от 1 юни 1906 г. е наето ново, на ул. „6-ти Септември“ № 64. Плащаният годишен наем е в размер 3 600 лв., което по онова време е определяно като солидна сума. Тук са обзаведени седем стаи – две като читални, една като книгохранилище, една като канцелария, две за новосъздадения медицински музей и една „*за разсилния*“. Канцеларията се използва и като редакция на месечно или

---

³⁷ Числото е приблизително.

³⁸ Има се предвид „систематичен“ или както е наричан тогава от библиотекаря Светослав Манев „*каталог по отдели*“.

³⁹ До откриването на Медицински факултет при Софийския университет през 1918 г. това са студенти в чужбина, както и участници в различни квалификационни курсове в София.

двумесечно издаваните „Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве“.

Пет години след създаването на Медицинската библиотека нейното незадоволително използване става повод за дискусия. Тя е искрено отражение на впечатленията, натрупани през този период и заслужава да се цитира според съставените протоколи:

„...Директорът Д-р Ватев⁴⁰ предложи на върховния Медицински Съвет да се занимае с въпроса за Медицинската библиотека и Музей при Дирекцията, да останат ли както до сега в отделно здание, или се пренесат другаде. Директора заяви, че контракта за наема на помещението на улица „6 септември“ изтича на края на тази година, но понеже помещението се указва тясно, а наема много скъп ... то изказва мнение, щото Медицинската библиотека да се премести при Дирекцията, стая за това има, а Медицинския музей да се премести в Александровската болница. Медицинската библиотека, както и Музея се посещават слабо, а разходите които се правят за тях, са големи.

Д-р Ораховац казва, че веднаж този институт създаден, трябва да съществува като такъв. Малкото посещения (740 миналата и 163 настоящата година) не ни показват ненуждността на този институт. Предлага да се предвиди същия кредит за тази цел, като за в бъдеще се направи всичко необходимо за неговото подобрене и разширение.

Д-р Киранов забеляза, че малкото посещение на Медицинската библиотека и Музей се обяснява с това, че няма нужния персонал, който да ги завежда⁴¹. Аз, казва Д-р Киранов, на няколко пъти съм ходил и винаги е било затворено.

Предложението на Г-н Председателя биде възприето от Върховния Медицински Съвет и се реши да се наеме по удобно и по широко здание, като се предвиди персонал за завеждането на библиотеката и музея.⁴²

Завеждащият библиотеката в някои отчети прави констатацията, че не всички потребители се записват в книгата за посещения и в това може да е причина за известно отклонение спрямо реалната картина. Но е очевидно все пак, че болшинството от членовете на управляващия

---

⁴⁰ Д-р Стефан Ватев (1866–1946) ръководи Дирекцията в периода 1908–1911 г.

⁴¹ Библиотеката се завежда от един чиновник (Светослав Ив. Манев), на когото помагат един писар и двама фелдшери, занимаващи се паралелно и с подготовката на санитарната статистика.

⁴² Извлечения от дневниците на Върховния Медицински Съвет. Дневник № 99, от 4 август 1909 г. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1909, Год. VII, кн. IX, с. 15–16.

орган са неудовлетворени от постиганите резултати. Все пак трябва да се признае добронамереността на повечето от тези хора – повечето от които са не само добри професионалисти, но и общественици с широки интереси и ангажменти. Това особено много ще проличи във времето на предстоящите пред България изпитания и национални катастрофи. Съхраняването на библиотеката при тези обстоятелства е само едно от доказателствата, че първостроителите на българската медицина не си позволяват лекомислени решения.

През следващите три години Медицинската библиотека продължава да се развива с подобни темпове, а от началото на Първата балканска война през 1912 г. много от българските лекари са ангажирани с поналежащи задачи и не са в състояние да ѝ обърнат специално внимание. За щастие по същото време д-р Марин Русев отново оглавява Върховния медицински съвет и остава на този пост до 1918 г. Това ще се окаже достатъчно, за да се подготви следващата трансформация в статута на библиотеката.

Д-р Русев е един от най-последователните защитници на идеята за организирането на висше медицинско образование в България и със задоволство докладва пред Съвета на 11 април 1918 г.: „*Вчера, сряда, в 10 часа сутринта започнаха без особено тържество лекциите в Медицинския факултет...*“ Това е дългоочакван момент и когато той настъпва Марин Русев не пести своите думи и средства⁴³, за да изрази радостта си. Не е учудващо, че при първите проблеми във факултета още през следващата 1919 г.⁴⁴ той, както и другите негови колеги с готовност предават създадената през 1904 г. Медицинска библиотека на Софийския университет⁴⁵. Освен това много от водещите лекари подаряват и личните си притежания. За своите големи заслуги д-р Марин Русев става първият български медик почетен доктор на Университета.

От тук нататък съдбата на Библиотеката се свързва с тази на Медицинския факултет. Тя няколко пъти ще бъде премествана – за последно през 1948 г., когато е настанена в Александровска болница. Статутът ѝ също се променя неколкостранно – от факултетна библиотека, през 1950 г. тя става Централна при вече самостоятелната Медицинска академия; през 1970 г. поема ролята на централна отраслова с мрежова структура

---

⁴³ Той пише кратко, но прочувствено писмо до ректора на Софийския университет и създава частен фонд „Д-р Марин Русев“, от който се изплаща едноименната годишна награда на студента и студентката по медицина с най-висок успех при дипломиране.

⁴⁴ На 20 февруари 1919 г. студентите по медицина изпращат свой мемоар, в който констатират, че нищо не се прави за осигуряването на необходимия учебен процес и заплашват да напуснат Университета.

⁴⁵ **Георгиев**, Минчо. Медицински факултет – София. В: *История на българската медицина* / Състав. и ред. М. Георгиев и др. София: Летера, 2009, с. 304.

и методически функции спрямо останалите медицински библиотеки в страната; от 1995 г. – тя започва отново да се трансформира в университетска библиотека, каквато остава и до днес. Независимо от всички перипетии, през които тя преминава българската медицинска наука има свое книгохранилище вече повече от сто и десет години⁴⁶ и неговото състояние, както и в миналото, винаги ще бъде отражение на мантилитета на медиците в България.

От друга страна историята на българските библиотеки незаслужено е пренебрегвала приносът на онова поколение лекари, които са изпълнили със съдържание важни страници от нейния корпус⁴⁷. С този материал до известна степен се реабилитира поне д-р Марин Русев като фигура със значим принос за изграждането на модерното библиотечно обслужване в страната.

---

⁴⁶ Белег на тази приемственост е и факта, че в библиотеката при Медицинския университет в София и днес все още се обслужва с томове, носещи оригиналният печат, изработен през 1904 г.

⁴⁷ Показателно е например, че във водещото българско професионално списание в областта на библиотекознанието и библиотечната практика за период от петдесет и три години като цяло на медицинските библиотеки в България са посетени общо десет сравнително кратки материала. – вж. **Шуманова**, Нина. *Списание Библиотекар: Тематичен показалец 1953 – 1983*. София: НБКМ, 1989, с. 75, 102, 111, 134; **Шуманова**, Нина, **Асенова**, Ася. *Списание Библиотека: Тематичен указател 1984 – 2005*. София: НБКМ, 2007, с. 54. От всички тях само в един се споменава за описаната тук библиотека. – вж. **Пенчева**, Виктория. 80 години Медицинска библиотека в София. В: *Библиотекар*, 1984, Год. 31, № 10, с. 39–43.

Д-р Марин Русев

Печатът на Медицинската
библиотека